

УДК 930.2(476+477-2)“15”

Наталія Білоус*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту історії України НАНУ***ПРИВІЛЕЇ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛЯ
СТЕФАНА БАТОРІЯ ДЛЯ ЛОЄВА
1576 ТА 1582 рр.**

У статті розглядаються два привілеї польського короля Стефана Баторія для польського містечка Лоев (нині смт, районний центр Гомельської обл., Республіки Білорусь), яке у XVI ст. входило до складу Любецького староства Київського воєводства. Ці документи можна вважати цікавими і рідкісними архівними знахідками, досі вони не були опубліковані і запроваджені до наукового обігу. Перший з них – на магдебурзьке право був наданий 3 серпня 1576 р., другий – на лоевське вітівство для Федора Волка з'явився як доповнення до першого через шість років – 25 листопада 1582 р. Документи походять з архіву князів Сангушків, який тепер зберігається у Державному архіві Польщі в м. Краків (відділення на Вавелі).

Ініціатором та отримувачем магдебурзького привілею для Лоева був Павло Іванович Сапега, любецький і лоевський староста з 1560 р. та київський каштелян з 1566 р., який власним коштом розбудовував місто і замок. Привілеї на лоевське вітівство був виданий у 1582 р. Федору Волку в нагороду за його військову службу і участь у бойових діях.

Ці документи є винятковими, оскільки за часів правління Стефана Баторія (1576–1586) лише декілька міст у цьому регіоні отримали подібні привілеї. Значення королівських привілеїв для Лоева було величезне – це була необхідна правова основа і значний поштовх для подальшого його розвитку. Жителі Лоева отримали самоврядування на засадах магдебурзького права і чимало пільг і вольностей економічного характеру, що вигідно вирізняло їх серед інших міст регіону.

Ключові слова: *привілеї, пограниччя, магдебурзьке право, віт, король Стефан Баторій, Павло Сапега, Лоев, Київське воєводство, Любецьке староство, Річ Посполита, XVI ст.*

Поліське містечко Лоев (нині смт, районний центр Гомельської обл., Республіки Білорусь), розташоване на Дніпровому березі у впадіння р. Сож, відоме в історії передусім завдяки двом військовим баталіям, що точилися поблизу нього: 31 липня 1649 р.¹ та під час Другої світової війни. Маловідомими залишаються сторінки історії міста часів литовсько-польської доби, коли воно входило до складу Київського воєводства, зокрема факт надання самоврядування за магдебурзьким правом.

¹ Останні публікації на цю тему та літературу див.: Nagielski, M. (2012). Batalia Łojowska (31 lipca 1649 r.) w świetle diariusza kancelaryjnego hetmana polnego litewskiego Janusza Radziwiłła. *Theatrum humanae vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко*. Київ, С. 371-388; Гурбик, А. Український Гетьманат та Велике князівство Литовське у військово-політичному протистоянні 1651 р.: Друга Лоевська битва. *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. Т. III. – К.: Інститут історії України, 2015, с. 135-158; Чаропка, С. Лоеўская битва 1649 года. *Днепровский паром. Материали историко-краеведческих чтений 8-9.08.2017*. Минск, 2017, с. 88-91.

^{2*} Термін «привілеї» походить від *лат.* Privilegium; *нім.* ein Privileg, Ausnahmegesetz, Vorrecht – це виключне право, перевага будь-якого міста, головні і найважливіші документи в його історії. В них відображені проблеми, що визначали політичний, економічний, соціальний розвиток міста; вони надавалися володарями держави і підтверджувалися в разі потреби на прохання міської громади або власника міста.

³ Докладніше див.: Кондратьєв, І. (2014). Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). Чернігів.

⁴ Анісавець, М. (2002). Лоеўскія кірмашы. *Беларускі гістарычны часопіс*. Мінск, № 5. С. 78-80; Кондратьєв, І. Любецьке староство... С. 117.

⁵ Протокольні зошити залишалися незшитими й неоправленими у книги, що призводило до їх інтенсивного знищення. Докладніше див.: Кулаковський, П. (2003). Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569-1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. Острог-Львів, С. 123.

Привілеї польського короля Стефана Баторія для Лоева можна вважати цікавими і рідкісними архівними знахідками, досі вони не були опублікованими і запровадженими до наукового обігу. Перший з них – привілеї на магдебурзьке право був наданий у 1576 р., другий – на лоевське вїтївство для Федора Волка з'явився як доповнення до першого через шість років – у 1582 р. Ці документи є винятковими, оскільки за часів правління Стефана Баторія (1576–1586) лише декілька міст у цьому регіоні отримали подібні привілеї^{2*}.

У XVI ст. Лоев являв собою маленьке містечко, що належало до прикордонного Любецького староства і входило до складу Київського воєводства³. Поселення складалося з двох частин – Лоевої гори, де колись існувало старе городище, на його місці у литовські часи був побудований замок і фортечні мури, та власне Лоева, що виконувало функцію передмістя. Такий поділ на дві частини (Верхній та Нижній Лоев) зберігався аж до кінця XVIII ст.⁴ (Лл. 1, 2)

На відміну від більшості тогочасних привілеїв, вписаних до книг королівської канцелярії, привілеї для Лоева написані не латиною чи польською мовою, а кирилицею. На початку магдебурзького привілею зазначена мотивація надання (про що йтиметься нижче), а наприкінці – місце і дата видачі: «дан в Ливе, дня 3, місяца августа, року 1576». Палеографічний аналіз документу показує, що це може бути оригінальна незасвідчена копія кінця XVI ст. з пергаментного привілею, який не зберігся до нашого часу, або ж це є протокольний (чорновий) впис, який на відміну від індуктного (чистового) не підшивався до книги Руської метрики⁵. Привілеї походять з Архіву князів Сангушків, який тепер зберігається у Державному архіві Польщі в м. Краків (відділення на Вавелі), має задовільний стан збереження, але потребує реставрації.

Коронований у Кракові 1 травня 1576 р. Стефан Баторій зі своїм двором у липні того ж року пересувався по Мазовії і Підляшші, 2 серпня він прибув у м-ко Лів, 3 серпня виїхав звідти до Станісла-

Лл. 1. Вигляд на Лоеву гору.
Фото І. Кондратьєва

Лл. 2. Видгляд з Замкової гори,
панорама Дніпра.
Фото І. Кондратьєва

⁶ Wrede, M. (2010). *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576-1586*. Warszawa: DIG, S. 81.

⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD), *Metryka Koronna*, ks. 114, k. 110 v. – 114. *Privilegii oppidi Loszicze confirmatio*.

вова, а 4 серпня повернувся до Варшави⁶. У той час він видав низку привілеїв різним містам як Корони Польської, так і Великого князівства Литовського. Так, зокрема, 1 липня 1576 р. він надав підтверджуючий привілей на магдебурзьке право м-ку Лосичі⁷ (нині деревня Пінського р-ну Брестської обл., Білорусь), а 3 серпня – перший привілей Лоеву. Місце видачі цього привілею – містечко Лів (теперішнє село Венгровського повіту Мазовецького воєводства у Республіці Польща), у XVI ст. це був судово-адміністративний центр Лівської землі Мазовецького воєводства. У лівському замку відбувалися гродські і земські суди. Лівські городяни користалися з вигідного географічного розташування міста, оскільки воно знаходилося на стику двох держав – Корони Польської і Великого князівства Литовського, на торговому шляху, вважалося важливим осередком транзитної торгівлі і ремесла. У 1572 р. Лів належав до категорії міст, де могла відбуватися елекція короля, тому не було нічого дивного у тому, що король зі своєю канцелярією зупинився

саме у цьому населеному пункті. (Лл. 3)

Ініціатором та отримувачем магдебурзького привілею для Лоева був Павло Іванович Сапега – представник родини Сапег (власники гербу Лис), син Івана Сапегі і Анни з Сангушків. У 1562 р. він одружився з Анною Ходкевич, з якою мав двох синів: Яна Петра і Павла та дві дочки – Софію, Єлизавету і Анну. У 1560 р. він став державцею при-

Лл. 3. Польський король Стефан Баторій. Художник – Войцех Стефановський, Львівська національна галерея мистецтв

кордонного Любецького замку з волостю, де був зобов'язаний утримувати сталу залого (100 драбів) для оборони замку, нерідко витрачаючи на ці цілі власні кошти. У березні 1566 р. король Зигмунт Август надав йому уряд київського каштеляна, що накладало на нього додаткові обов'язки з оборони і адміністрування у київському замку. У 1569 р. після інкорпорації Київського воєводства до складу новоствореної держави – Речі Посполитої П. Сапега став сенатором, але продовжував діяти в інтересах Великого князівства Литовського, брав участь у Лівонській війні (1567–1583). Згідно з його свідчень, він заснував власним коштом місто і замок Лосва Гора, що лежало на татарському шляху і мало забезпечувати литовський кордон як з боку Чернігова (який на той час належав до Московської держави), так і захищати державу від нападів татар. У лютому 1576 р. він доносив литовським сенаторам, що осадив залого у замочку Лосва Гора і просив компенсувати йому витрати. Загалом видатки, понесені П. Сапегою на утримання жовнірів під час безкоролів'я обраховувались на суму 9081 кіп литовських грошів і забезпечувались йому на маєтностях, переданих у держання. Решта того боргу – 12325 золотих польських, згідно з постановою сеймової конституції 1601 р., мали повернути його синові – королівському ротмістрові Яну-Петру. 6 жовтня 1580 р., під час важкої хвороби в м. Дойліди Павло Сапега написав тестамент, був похований у церкві в м. Лейпуни⁸.

⁸ Lulewicz, H. (1994). Sapieha Paweł. *Polski Słownik Biograficzny*. Т. XXXV/I. Warszawa-Kraków, S. 131-133.

Надання привілеїв на магдебурзьке право було складовою урбанізаційного процесу, що відбувався у містах Центрально-Східної Європи упродовж XIII–XVI ст. Варто зазначити, що до підписання Люблінської унії 1569 р. урбанізація на теренах Великого князівства Литовського відбувалася уповільненими темпами. У післяунійний період стався справжній колонізаційний бум, який був викликаний передусім господарською активністю місцевої еліти – князів і шляхти, які будували нові замки, слободи, створювали умови для залюднення містечок. Понад 200 міст, які повстали у Київському воєводстві на зламі XVI і XVII ст. – досить показова кількість, яка наочно свідчить про успішний перебіг цього процесу. І хоча переважна частина цих містечок не мала більше 100 дворів (приблизно 600-700 осіб), вони ставали тими осередками, навколо яких концентрувалося суспільне і господарське життя. Близько третини з них користувались магдебурзьким правом⁹. Від міст центральноєвропейського регіону їх відрізняла відсутність німецької колонізації, просторова, архітектурна і значною мірою соціальна неперервність розвитку. Чимало нових містечок повстало на місці старих давньоруських поселень і городищ, що було притаманне і Лосеву¹⁰. (Іл. 4-5-6)

⁹ Докладніше див.: Білоус, Н. (2015). Приватні міста Київського воєводства в першій половині XVII ст.: кількість, особливості розвитку та функціонування. *Україна в Центрально-Східній Європі*. Київ. Вип. 15. С. 125-164.

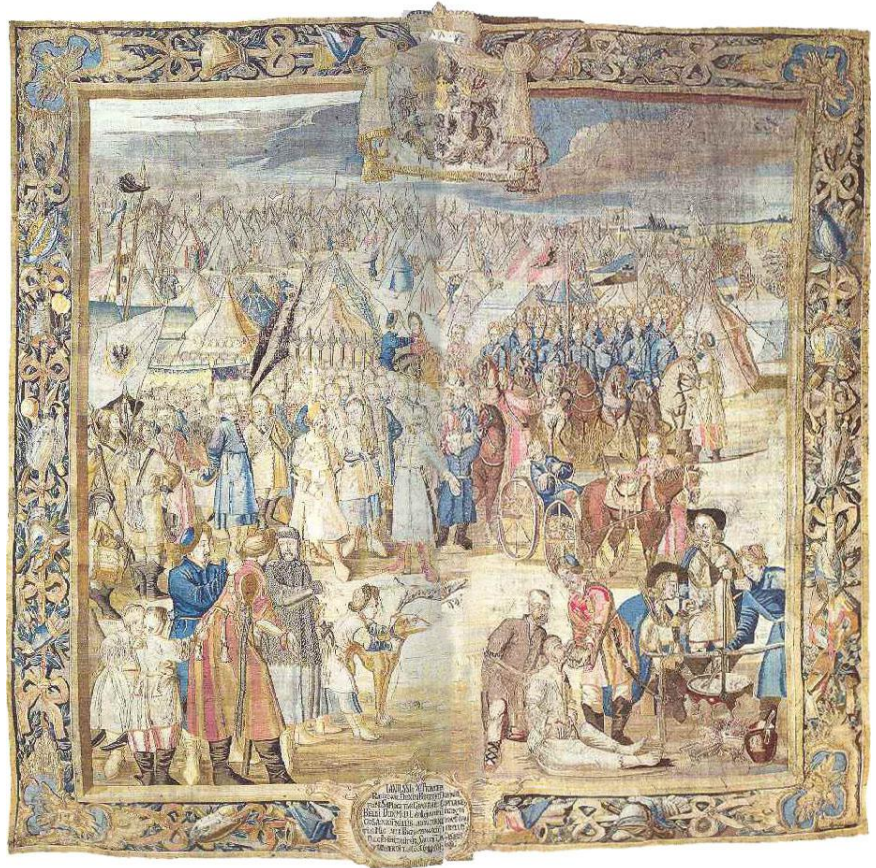
¹⁰ Докладніше див.: Кондратьєв, І. Любецьке старство... С. 112-116.

Варто зазначити, що далеко не всі тогочасні міста отримували привілеї на магдебурзьке право. Усе залежало від ініціативи і зацікавленості місцевої адміністрації і міської громади у королівських містах, або від волі власника у приватних. Наприклад Чорнобиль, який перевищував за кількістю населення тогочасний Лосев, не отримав такого привілею. За часи правління Стефана Баторія, подібно до інших королівських міст-замків, мешканцям Чорнобиля надавалися привілеї на різні «вольності»: у лютому 1581 р.¹¹

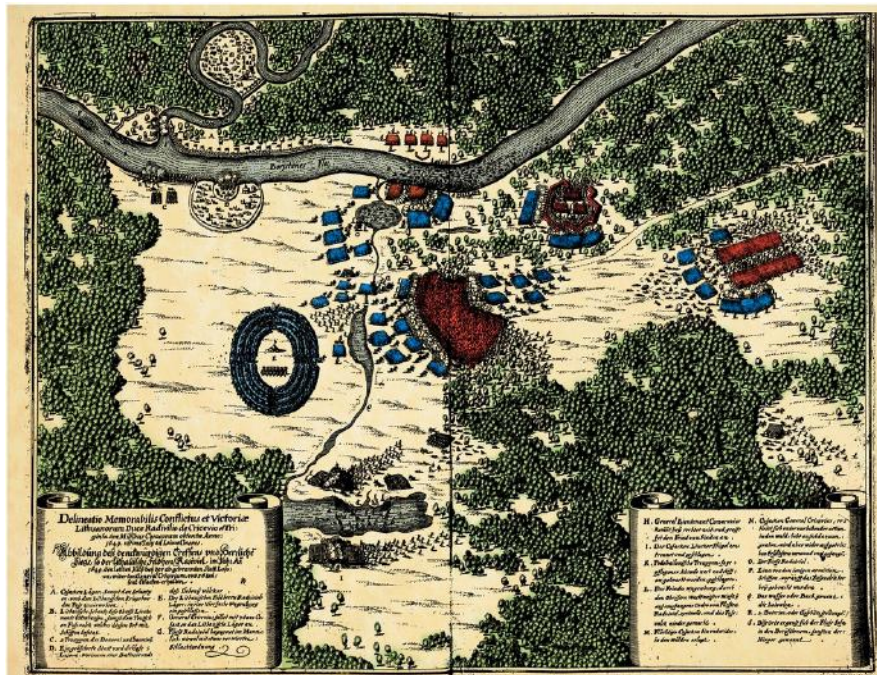
¹¹ Российский архив древних актов (далі – РГАДА), г. Москва. Ф. 389, оп. 1, д. 216, л. 284-285.

Лл. 4. Після битви під Лоєвом.
Військо Януша Радзивілла
в Лоєві в 1649 р.
Гобелен XVIII ст.

Лл. 5. Битва під Лоєвом 1649 р.
з німецької гравюри
«Theatrum Europaeum»

Лл. 6. Памятний знак на місці
військового табору армії
Великого князівства
Литовського під час
Лоєвської битви 1649 р.
Фото І. Кондратьєва

¹² Там же. Л. 308-308 об.

та грудні 1582 р.¹² на 10 років. В обох цих королівських листах неодноразово підкреслювалося, що Чорнобиль є важливим прикордонним містом і тому «мещан сиих, которые на томъ местцу на пограничю будучы, перестерегаючи свою крепость... от неприятеля», звільняли від сплати мита, гребельного, мостового та деяких інших податків. Незалежного міського самоврядування на магдебурзькому праві чорнобильські міщани так і не отримали. Подібна картина спостерігалася стосовно сусідніх до Лоева Брагіна і Речиці, які теж вважалися важливими прикордонними містами-замками, але на той час не отримали королівських привілеїв на право самоврядування.

З огляду на прикордонний статус цього регіону, однією з найважливіших функцій міст була оборонна. Королівська влада, декларуючи своє зацікавлення і потребу у колонізації нових земель та будівництві оборонних споруд, не мала на це достатніх коштів. З тієї причини її участь у цих процесах обмежувалася заохоченням місцевої адміністрації та приватних ініціатив. Король Стефан Баторій та його наступник Зигмунт III чинили спроби передати незаселені землі «заслуженим особам» за військові заслуги. Однак, такі дії викликали спротив сейму, який неохоче погоджувався на передачу королівщин у приватні руки, тому пріоритет надавався прохачам від місцевих адміністрацій, чим власне і скористався київський каштелян і любецький староста Павло Сапега у 1576 р.

При заснуванні кожної міської осади належало в першу чергу врахувати усі можливості і потребу захисту від частих нападів татарських загонів, а також потенційну загрозу з боку Московської держави. Тому закладення нового міста розпочинали з будівництва замку. У гродських книгах зафіксована інформація про те, що майже у кожному більш-менш значному містечку Київського воєводства знаходився замок або «замочек», будувалися фортифікаційні споруди¹³. Вочевидь, такий «замочек» побудували і на Лоевій горі, про що зазначалося в його привілеї:

«Иже мы хотячи мѣстца пустые пограничные людми осадити и тоє староство наше Любецкое способнейшее и безпечнейшее учинити, позволили и злецили есмо урожоному Павлови Сопезе, кашталанови киевскому, старосте нашому любецкому и перевалскому, на кгрунте нашомъ влостномъ названомъ Лоевомъ городищу, которое лежитъ от замку нашего Любецкого в пяти милах на шляху татарскомъ, замокъ будовати и место осажати».

Отже нове місто закладалося в п'яти милях від центра староства – Любеча, на старому Лоевому городищі, або Лоевій горі, яка мала форму півкола з радіусом близько 125 метрів. Замок мав невисокі стіни і башти, побудовані із вкопаних дерев'яних стовпів. Зі сходу його захищав високий та обривчастий берег р. Дніпро, а з півдня та заходу – глибокий байрак з р. Лоевка, що впадала у Дніпро. З півночі замок захищав рівчак глибиною більше двох та завширшки восьми метрів. Біля півніжжя замку знаходилася невелика місцевість, що виконувала функції ринкової площі¹⁴. (Лл. 7-8-9)

У даному привілеї не конкретизуються умови, за якими мало організовуватися міське життя. Король покладав усі ці клопоти на Павла Сапегу:

¹³ Білоус, Н. Приватні міста Київського воєводства... С. 128-129.

¹⁴ Тимофеенко, А. К проблеме локализации и интерпретации замчища на Лоевой Горе. *Днепровский паром. Материалы...* С. 77-80; Кондратьев, І. Любецьке староство... С. 113. Нині на Лоевій горі розташований музей Великої вітчизняної війни і міський парк, де поки що відсутні будь-які пам'ятні знаки чи таблиці про існування там у литовські часи замку, незважаючи на проведені археологічні розкопки, які підтверджують даний історичний факт. Годі казати про самоврядування на магдебурзькому праві, про яке взагалі до недавнього часу не було відомо теперішнім жителям. В історичній пам'яті лоевчан відклалися переважно визначні військові баталії – Лоевська битва 1649 р. і події Другої світової війни.

Лл. 7. Музей битви за Дніпро
у підніжжя Замкової гори.
Фото І. Кондратьєва

Лл. 8. Алея слави біля музею
битви за Дніпро.
Фото І. Кондратьєва

Лл. 9. Бойова техніка біля музею.
Фото І. Кондратьєва

«ГАкож позволяемъ тымъ теперешнимъ листомъ нашимъ всимъ вобецъ подданымъ панствъ нашихъ тамъ на томъ мѣстцѣ Лоевомъ городищу осѣдати и будоватися водле порядку иныхъ мѣсть нашихъ, яко будетъ назначено черезъ того жъ кашталана киевского, старосты любецкого».

Королівська влада створювала сприятливі умови для поживлення колонізаційного процесу, що проявлялося, зокрема, в наданні жителям нових поселень, особливо прикордонних міст, податкових пільг та різних вольностей, так званої «вольнизни» від сплати чиншу на кілька років. Жителям Лоева надавались такі вольності на 12 років, з правом відбування вільної торгівлі і шинкування спиртними напоями, щоб максимально зацікавити місцеве населення і заохотити прибульців осідати і будуватися там: (Лл. 10-11-12)

Лл. 10. Фрагмент міського парку на Замковій горі.
Фото І. Кондратьєва

Лл. 11. Каплиця у міському парку на Замковій горі

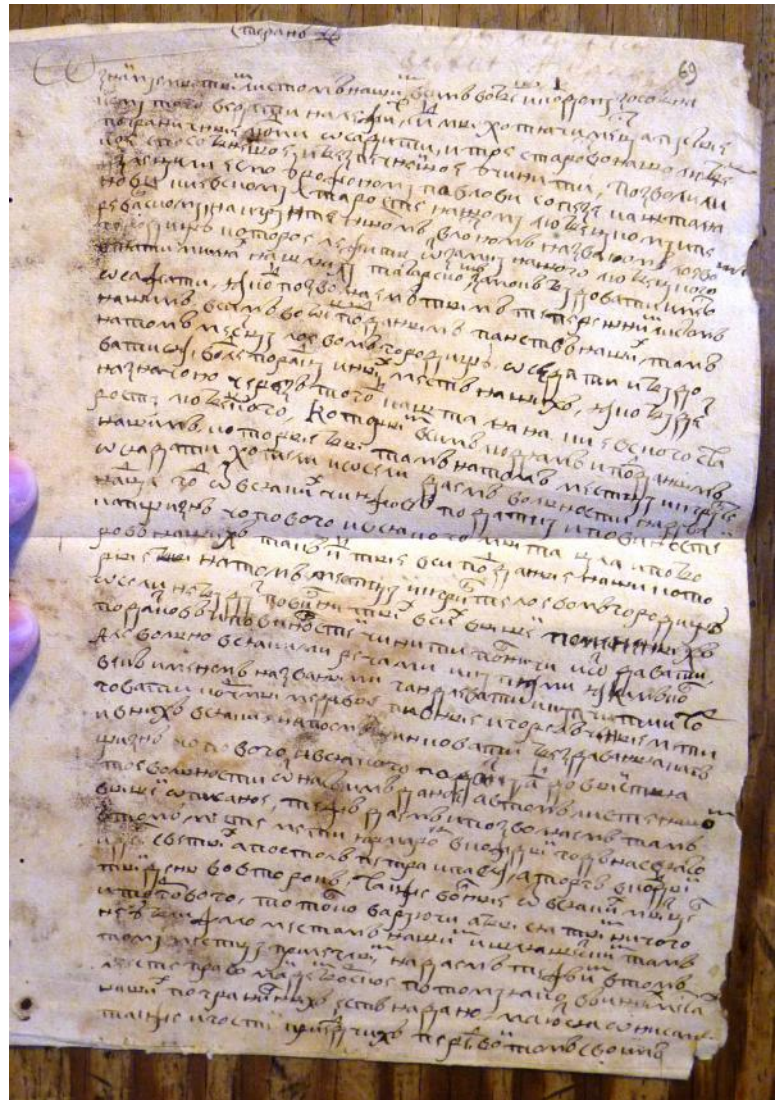
Іл. 12. Міська бібліотека. Найстаріша будівля Лоева кінця XIX ст., побудована єврейським купцем Наумом Долгіним

«Которыи всимъ людамъ и подданымъ нашимъ, которые бы тамъ на томъ мѣстцѣ и кгрунтѣ ѿсадити хотѣли и ѿсели, даемъ вольности на дванадцат год ѿт всякихъ чинжовъ, податку и повинностей, капщизнъ, чопового и всякого мыта, цѣла и поборовъ нашихъ такъ, ижъ тыѣ вси подданыѣ наши, которые бы на томъ мѣстцѣ и кгрунтѣ Лоевомъ городищу ѿсели, не будутъ повинни тыхъ всихъ вышеи помененныхъ податковъ и повинностей чинити, полнити и ѿдавати, аѣ вольно всякими рѣчами и куплями якимъ колвекъ именемъ назваными гандлевати и купчити, торговати, корчмы медовые, пивныѣ и горельчаные мети, и в нихъ всякимъ напоємъ шинковать безъ даванья капъщизнъ, чопового и всякого податку ажъ до выистья тоѣ вольности ѿт насъ имъ даное».

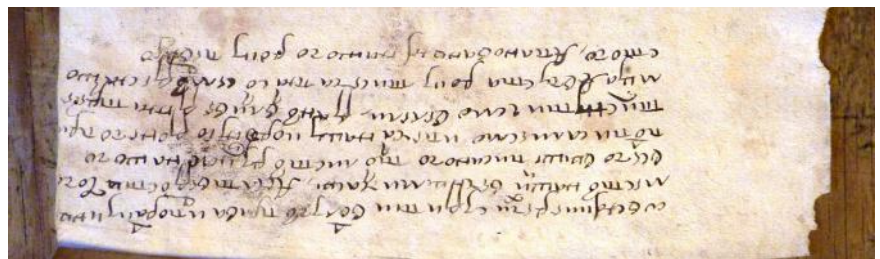
При заснуванні нових поселень значна увага приділялася організації торгівлі та ремесла. В усіх без винятку привілеях на магдебурзьке право містився дозвіл на запровадження ярмарків і торгів. Найбільш поширеним варіантом було надання двох ярмарків. У Лоеві на той час запроваджувався лише один щорічний ярмарок на свято Петра і Павла (мабуть з огляду на малочисельність міста на той час), а також щотижневий торг по вівторках. (Іл. 13-14-15)

Як правило, мешканці таких містечок отримували дозвіл на будівництво споруд різного призначення – крамниць, ваги, постригальні, лазні та ін. Однак далеко не всім дозволялося будувати ратушу та заводити міські судові книги. Найпоширенішою практикою у малих містечках було проведення судочинства в замку. Ще менша кількість містечок отримала право мати міську печатку та герб міста. У лоевському привілеї зазначалося лише те, що магдебурзьке право надавалося за прикладом інших прикордонних міст. Судочинство мали відправляти перед війтом, очевидно таки в замку, про будівництво ратуші не йшлося:

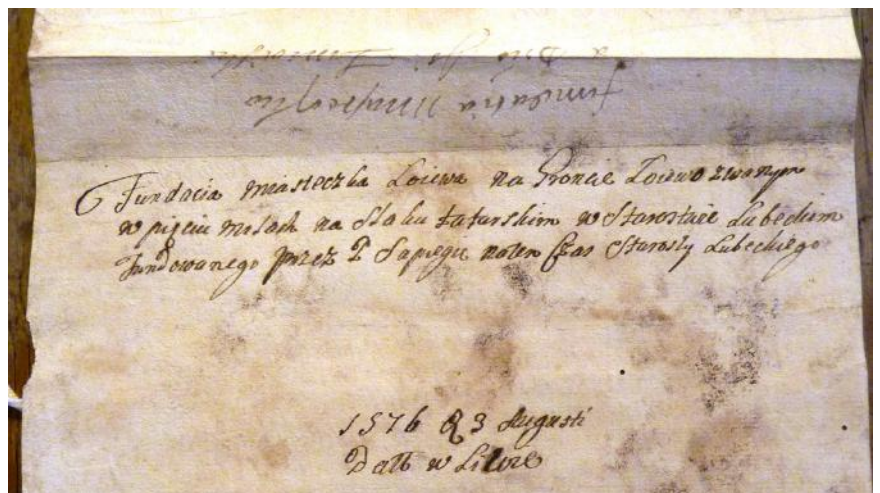
«Надаемъ тежъ имъ в томъ мѣсте право маидѣмборское по тому, яко въ иныхъ мѣстахъ нашихъ пограничныхъ есть надано. Маюти сѣ ѿни сами также и гостиѣ приѣждчихъ передъ воитомъ своимъ ѿ всякие рѣчи судити водлугъ права и порядку иныхъ мѣсть нашихъ вечными часы».

Лл. 13. Текст привілею на магдебурзьке право Лосву 1576 р.

Лл. 14. Зворот магдебурзького привілею, верхня частина

Лл. 15. Зворот магдебурзького привілею, нижня частина.

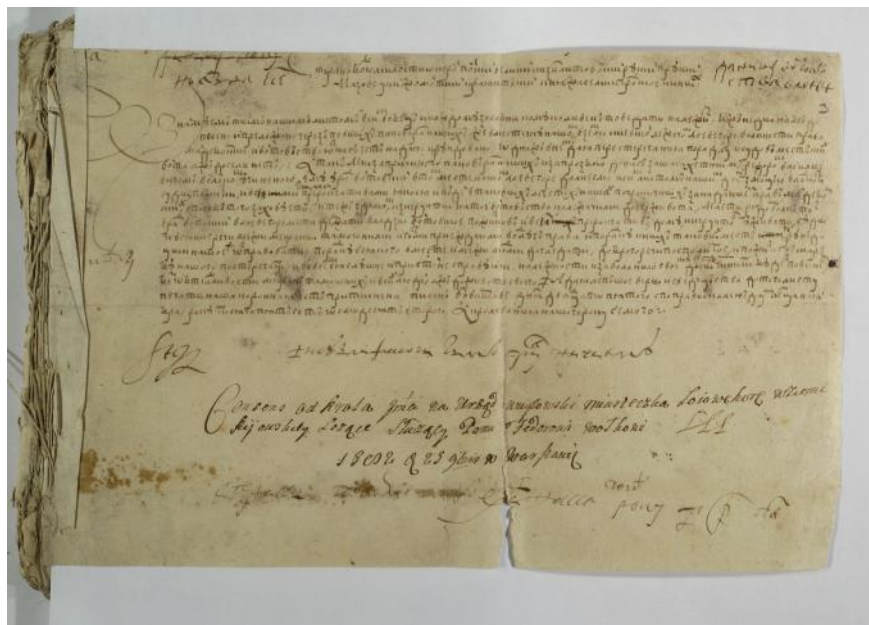
¹⁵ Kojalowicz, W. (1897). Herbarz gycerstwa W. X. Litewskiego, tak zwany Compedium czyli o klejnotach albo herbach, których familie stanu gycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają. Kraków, S. 271; Яковенко, Н. (2008). Українська шляхта з кінця XVI до середини XVII ст. Київ: Критика. С. 56.

¹⁶ У «Пописі війська литовського» 1565 р. окрім Федора Волка з Новгородського повіту згадується і Федір Васильович Волк з Троцького повіту, який ставив трьох коней. Див.: Литовская метрика. Отд. 1. Ч. 3. (1915) Книги публичных дел. Переписи войска Литовского 1528, 1565, 1567 гг. Русская историческая библиотека. Петроград, Т. 33. Ст. 322, 417.

¹⁷ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 196, л. 88-88 об.; Руська (Волинська) метрика. (2002) Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673. Київ. С. 359-360.

Іл. 16. Привілей на лоевське вйтівство Федорові Волку 1582 р.

Але, як виявилось, попри надання цього привілею вйтівський уряд не був тоді встановлений у Лоеві, можливо, через близькість театру військових дій. Уже після смерті київського каштеляна Павла Сапєги, у 1582 р. заслужений військовий, учасник бойових дій шляхетний Федір Васильович Волк звернувся до короля з проханням про видачу йому привілею на вйтівство в Лоеві. Ймовірно, він був нащадком полоцьких бояр, які в середині XVI ст. переїхали на північ Київщини, вживали три гербові знаки: «Секеж», «Косьчєша», «Побуг»¹⁵. Федір Волк ще з молодих років брав участь у війнах, що підтверджують дані «Реєстру попису війська литовського 1565 р.»¹⁶. Мабуть, він також був учасником Інфлянтської війни, облоги Полоцька (1579), де разом із королем знаходився і Гаврило Горностай (з 1566 р. мінський воєвода, з 1576 р. – берестейський), якому Федір Волк служив по закінченні війни. Очевидно, що за посередництва цього впливового протектора, як згадується у привілеї, було «донєсєно и прєложено черезь певныхь Пановь Рад нашихь» прохання «заслужєного» військового до короля. 25 листопада 1582 р. у Варшаві Стефан Баторій видав йому такий привілей. На відміну від магдебурзького привілею він потрапив до книг Руської метрики – того ж дня був вписаний як «Данина Вольку на воитовство в Лоеве Горе»¹⁷. У ньому зокрема зазначається, що попри попереднє надання привілею на магдебурзьке право і вйтівство, у місті «для перєстерєганья порадку и судовь мєстьских воита ажє досєль нєть». Федір Волк отримав вйтівство у пожиттєве володіння з таким же обсягом прав і судових прерогатив, притаманних іншим містам з магдебурзьким статусом: (Іл. 16)

«Маєть Федор Волкъ тот врад воитовский в Лоеве горе мети, держати, владзы воитовское, пожитков и всяких прерогативь, дому и кгрунтов уживати, суды и всякиє рєчи межи мєшаны тамошними и гостми приєждчими водлуг права и порадку иныхь таковых мєсть и тоє фуньдацыи нашеє ѿправовати, порадку всякого в мєсте и межи людми доглядати, доброго Рєчи Посполитое и пожитковъ скарьбу нашего постєрегати».

¹⁸ Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 11, оп. 1, спр. 1, арк. 100; Rulikowski, E. (1913). Opis powiatu kijowskiego. Kijów-Warszawa. S. 127.

¹⁹ Білоус, Н. (2008) Київ наприкінці XV – в першій половині XVII ст. Міська влада і самоврядування. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». С. 104-105.

²⁰ AGAD. Archiwum Zamoyskich, sygn. 446, k. 38; Яковенко, Н. Українська шляхта... С. 56.

²¹ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 214, л. 51 об. – 52.

²² Кулаковський, П. (1998) Земські урядники Чернігово-Сіверщини у 1621–1648 рр. *Центральна і Східна Європа в XV–XVIII ст.* Львів. С. 127; його ж. (2006) Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої 1618–1648. Київ: Темпора. С. 153.

²³ «Danie listu krolewskiego Wasylu i gromadzie miasta Łojowa o podatki». У: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАНУ. Інститут рукопису. Ф. 1, № 4104, частина II, № 1391.

²⁴ Źródła Dziejowe. (1897) Tom XXII. Ziemie Ruskie. Ukraina, dział III. Opisane przez A. Jabłonowskiego. Warszawa, S. 521.

У середині 1580-х років Федір Волк виконував якісь доручення Гаврила Горностая¹⁸, який згодом, вочевидь, посприяв тому, щоб його підопічний отримав більш престижний уряд київського війта, що сталося не пізніше 1587 р. На початку 1592 р. Федір Волк помер¹⁹. Відомими були його нащадки: сина Максима у 1616 р. реновілітовано «за рицарську відвагу», а сейм 1638 р. підтвердив шляхетство онуку Ф. Волка – Костянтину, який у 1625–1630 рр. був писарем Війська Запорозького²⁰, від 1634 р. – чернігівським земським писарем²¹, брав участь у Смоленській війні 1632–1634 рр., війні зі шведами 1635–1636 рр.²². Збереглася згадка ще про одного лоевського війта на ім'я Василь, який 24 липня 1646 р. отримав королівський привілей для всієї громади міста, очевидно на звільнення від податків²³.

* * *

Привілеї Стефана Баторія, надані Лоеву у 1576 та 1582 рр., безумовно сприяли розвитку міста, про що свідчать статистичні дані: якщо в 1571 р. Лоев мав лише 3 дими (тобто три домогосподарства) і статус села, то через 30 років за даними люстрації 1606 р. це містечко налічувало 186 димів (або приблизно 1200 жителів) і волость з 8 селами²⁴. Ці цифри красномовно свідчать про стабільний розвиток міста після надання зазначених привілеїв.

Отже, значення королівських привілеїв для Лоева було величезне – це була необхідна правова основа і значний поштовх для подальшого його розвитку. Жителі Лоева отримали самоврядування на засадах магдебурзького права і чимало пільг і вольностей економічного характеру, що вигідно вирізняло їх серед інших міст регіону.

Додатки

№ 1

3 серпня 1576 р. – Лів. Привілей на магдебурзьке право Лоеву

Стефанъ etc.

Ознаймуємы тым листомъ нашимъ всимъ вобецъ и каждому зособна, кому того ведати належит.

Иж мы хотячи мѣстца пустые пограничные людми осадити и тоє староство наше Любецкое способнейшее и безпечнейшее учинити, позволили и злещили есмо урожоному Павлови Сопезе, кашталанови киевскому, старосте нашому любецкому и перевалскому на кгрунте нашомъ влостномъ названомъ Лоевомъ городищу, которое лежитъ отъ замку нашего Любецкого в пяти милах на шляху татарскомъ, замокъ будовати и мѣсто осажати. ИАкож позволяемъ тымъ теперешнимъ листомъ нашимъ всимъ вобецъ подданымъ панствъ нашихъ тамъ на томъ мѣстцу Лоевомъ городищу оседати и будоватися водле порадку иныхъ мѣсть нашихъ, како будетъ назначено черезъ того жъ кашталана киевского, старосты любецкого.

Которымъ всимъ людямъ и подданымъ нашимъ, которые бы тамъ на томъ мѣстцу и кгрунте осадити хотели и осели, даемъ вольности на дванадцат годъ отъ всякихъ чинжовъ, податку и повинностей, капщизнь, чопового и всякого мыта, цла и поборовъ нашихъ такъ, иж тые вси под-

даныє наши, которые бы на томъ мѣстцу и кгрунте Лоевомъ городищу ѡсели, не будут повинни тых всих вышеи помененныхъ податковъ и повинности чинити, полнити и отдавати, але вольно всакими речами и куплами якимъ-колкекъ именовъ назваными гандлевати и купчити, торговати, корчмы медовые, пивные и горельчаные мети, и в нихъ всакиим напоємъ шинковати без даванья капъщизнь, чопового и всакого податку аж до выистья тоє вольности ѡт насъ имъ даное. А в томъ листѣ нашом вышеи ѡписаное, тежъ даемъ и позволяемъ тамъ в томъ мѣсте мети ярмарок в каждыи годъ на свято и ден светыхъ апостоль Петра и Павла, а торгъ в каждыи тыиденъ во второкъ, также волные ѡт всаких мыт, цел и торгового, то толко варуючи абы сѧ тымъ ничого не ублизало мѣстамъ нашимъ и шляхетскимъ тамъ тому мѣсту прилеглымъ. Надаемъ тежъ имъ в томъ мѣсте право маидемборское по тому, яко въ иныхъ мѣстахъ нашихъ пограничныхъ естъ надано. Маюť сѧ они сами также и гости приездчихъ передъ воитомъ своимъ // [70] ѡ всакиє рѣчи судити водлугъ права и порядку иныхъ мѣсть нашихъ вечными часы.

А на твердость того всего вышеи писаного тотъ листъ рукою нашою подписали есмо и печатъ нашу коронную до него притиснути есмо велели.

Данъ в Ливе, дня третего мѣсца августа, року тисѣча пятсот сѣмъдѣсят шостого, а панованья нашего року первого.

На звороті: Fundatia miasteczka Łoiewa na groncie Łoiewo zwanym w pięciu milach na slaku tatarskim w starostwie Lubeckim fundowanego przez p. Sapiegu, na ten czas starosty lubeckiego.

1576, die 3 Augusti

Datt w Liwie

Оригінал: Archiwum Narodowe w Krakowie, dział na Wawelu, Archiwum Sanguszków, Archiwum Rodzinne Sanguszków, sygn. 144, k. 69-70.

№ 2

25 листопада 1582 р. – Варшава. Привілей на війтівство Федорові Волку

Стефанъ Божю милостью корол полский, великий кнз литовский, руский, пруский, мазовецкий, жомойтский, ифлиантский, княжа семикградское и иных

Ѳзнаимуемъ тымъ нашимъ листомъ всимъ вобецъ и каждому зособна, кому колькекъ то ведати належит.

Ижъ кгда намъ донесено и преложено черезъ певныхъ Пановъ Радъ нашихъ, же в мѣстечку нашомъ в земли Киевской лежачомъ Лоеве горе вольности, права маидеборские и воитовство ѡт насъ естъ надано и фундовано. Ѳдно жъ в немъ дла перестереганья порядку и судовъ мѣстскихъ воита ажъ досель нетъ. А такъ мы за причиною Пановъ Радъ нашихъ и за прозбою до насъ за шляхетнымъ Федоромъ Васильевичомъ Волкомъ учиненого ему урядъ воитовский в томъ мѣсте нашомъ Лоеве горе дали есмо и симъ листомъ нашимъ даемъ з моцью, владностью суды, пожитки и всакими тыми прерокгативами, яко сѧ инъдеи в таковыхъ мѣстехъ нашихъ пограничныхъ за наданьемъ правъ маидеборскихъ способъ того заховуєть и тежъ з домомъ и з кгрунты на тоє воитовство належачими до его живота.

Маєть Федоръ Волкъ тотъ врадъ воитовский в Лоеве горе мети, держати, владзы воитовское, пожитковъ и всакихъ²⁵ прерокгативъ, дому и кгрунтовъ уживати, суды и всакиє рѣчи межы мещаны тамошними и гостми приездчими водлугъ права и порядку иныхъ таковыхъ мѣсть и тоє²⁶ фуньдацыи нашеѡ отпраовати, порядку всакого в мѣсте и межы людми доглядати, доброго Рѣчи Посполитое и пожитковъ скаръбу нашого постерегати и во всемъ сѧ слушне и пристоине справуючи належности

²⁵ Слово закреслене, поправлене на: всих

²⁶ Слово закреслене

и заволянью своему досыт чинити будет повинен без ѿбтяжливости мещанъ тамошнихъ и всихъ людей ажъ до живота своего.

А для лепшого веры и сведецтва до того листу печать наша коронная ест притиснена.

Писанъ въ Варшаве, дня двадцать пятого с поправы календаря мѣца ноября, року тысяча пятьсотъ осмьдесять второго, а королеванья нашего року сегого.

Дописано згори: ноября 25. Данина воитовства в Лоеве.

Дописано внизу ишим почерком: не уближаючи тымъ праву ничему.

Нижче дописано: Consens od krola JMci na urzad wojtowski miasteczka Loiowe horę w ziemi Kijowskiej leżące, służący panu Fedorowi Wołkowi 1582, die 25 novembris, w Warszawie

Оригінал: Archiwum Narodowe w Krakowie, dział na Wawelu, Archiwum Sanguszków, Archiwum Rodzinne Sanguszków, sygn. 144, k. 3.

References

Anisavec, M.I. (2002). Loievskiiia kirmashy. *Bielaruski gistoryczny chasopys*. Minsk, № 5. S. 78–80.

Bilous, N. (2008) Kyiv naprykinci XV – v pershij polovyni XVII st. Mis'ka vlada i samovriaduvannia. Kyiv.

Bilous, N. (2015). Pryvatni mista Kyivs'kogo voievodstva v pershij polovyni XVII st.: kilkist', osoblyvosti rozvytku ta funkcionuvannia. *Ukraina v Centralno-Skhidnij Europi*. Kyiv. Vyp. 15. S. 125–164.

Kojałowicz, W. (1897). Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego, tak zwany Compedium czyli o klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywiają. Kraków.

Kondratiev, I. (2014). Liubec'ke starostvo (XVI – seredyna XVII st.). Chernigiv.

Kulakovski, P. (1998) Zems'ki uriadnyki Chernigovo-Siverschyny v 1621–1648 r. *Centralna i Skhidna Europa v XV–XVIII st*. Lviv.

Kulakovski, P. (2003). Kancelariia Ruskoji (Volynskoji) metryky 1569–1673 r. Studiia z istorii ukrainskogo regionalizmu v Rechi Pospolytij. Ostrog-Lviv.

Kulakovski, P. (2006) Chernigovo-Siverschyna u skladi Rechi Pospolytoji 1618-1648. Kyiv.

Lulewicz, H. (1994). Sapielha Paweł. *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXXV/I. Warszawa-Kraków. S. 131–133.

Litovskaia metrika. Otd. 1. Ch. 3. (1915) Knigi publichnykh del. Perepisi vojska litovskogo 1528, 1565, 1567 g. *Russkaia istoricheskaia biblioteka*. Petrograd, t. 33.

Nagielski, M. (2012). Batalia łojowska (31 lipca 1649 r.) w świetle diariusza kancelaryjnego hetmana polnego litewskiego Janusza Radziwiłła. *Theatrum humanae vitae. Studii na poshanu Natali Yakovenko*. Kyiv. S. 371–388.

Rulikowski, E. (1913). Opis powiatu kijowskiego. Kijów-Warszawa.

Ruska (Volynska) metrika. (2002) Regesty dokumentiv Koronnoji kancelarii dla ukrainskikh zemel (Volyns'ke, Kyivs'ke, Braclavs'ke, Chernigivs'ke voievodstva) 1569–1673. Kyiv.

Yakovenko, N. (2008). Ukrains'ka shlakhta z kincia XVI do seredyny XVII st. Kyiv.

Wrede, M. (2010). Itinerarium króla Stefana Batorego 1576-1586. Warszawa: DIG. S. 81.

Źródła Dziejowe. (1897) Tom XXII. Ziemie Ruskie. Ukraina, dział III. Opisane przez A. Jabłonowskiego. Warszawa.

Natalia Bilous

THE PRIVILEGES OF POLISH KING STEPHEN BATHORY FOR LOYEW 1576 AND 1582 YEARS

The article deals with two privileges of the Polish king Stefan Batory for the Polissya town of Loyew (now the district centre of the Gomel region, the Republic of Belarus). In the 16th century, it was a part of the Liubech starostvo of the Kiev voivodship. The town is known first of all due to military battles that took place in the neighbourhood: July 31, 1649, and during the Second World War, while the pages of its history during the Lithuanian-Polish era, such as the granting of self-government under the Magdeburg law, are still little known.

Stefan Batory privileges for Loyew can be considered interesting and rare archival finds, they have not yet been published and introduced into scientific circulation. The first - the Magdeburg Law was granted on August 3, 1576, the second - on the Loyew Vogtship for Fedora Volka appeared as an addition to the first one in six years (November 25, 1582). Unlike the most of the privileges of the time, inscribed in the books of the royal the chancellery, these two were not written in Latin or in Polish, but in Cyrillic. The documents originate from the Archives of the Sangushki princes, which are now stored in the State Archives of Poland in Krakow (Wawel department).

The initiator and recipient of the Magdeburg privileges for Loyew was Pavlo Ivanovych Sapieha, Lubeckij and Loyewsky Starosta from 1560, and the Kiev Castellan from 1566. He, at his own expense, built the city and the castle Loyew Mountain, that was lying on the Tartar road and defending the Lithuanian border from the Chernihiv side (which at that time belonged to the Moscow state), and was also protecting the state from the Tatar attacks. The privilege of the Loyew Vogts was granted in 1582 to Fedor Volk as the reward for his military service and participation in hostilities.

These documents are exceptional since during the reign of Stefan Batory (1576-1586) only a few cities in this region received similar privileges. The significance of royal privileges for Loyew was enormous – it was a necessary legal basis and a significant impetus for its further development. Residents of Loyew received self-government on the principles of Magdeburg Law and many economic privileges and liberties, which favourably distinguished them among other cities in the region.

Key words: *privileges, borderlands, Magdeburg Law, Vogt, king Stephen Bathory, Pavlo Sapieha, Loyew, Kyiv Voivodeship, the Liubech starostvo, the Polish-Lithuanian Commonwealth, XVI century.*